

Cuprins

INTRODUCERE / 7

- Scopul și obiectivele lucrării. Principalele întrebări și ipoteze de lucru / 7
- Structura lucrării / 16
- Metodologie. Principalele metode, tehnici și instrumente de cercetare / 17
- Elemente de noutate / 27

Capitolul I

CLARIFICĂRI CONCEPTUALE ALE TERMENILOR-CHEIE / 31

- Cultură politică / 31
- Mișcare de protest / 42
- Cetățenie / 43
- Participare publică și politică / 45
- Participare protestatară / 52
- Democrație / 54
- Libertate / 63
- Dreptate / 77
- Nesupunere civică / 105

Capitolul II

ANALIZĂ COMPARATIVĂ ÎNTRE MANIFESTAȚIILE PUBLICE DIN ANII '90 ȘI MIȘCĂRILE DE PROTEST DIN PERIOADA 2012-2018 / 109

- Manifestațiile publice de la începutul anilor '90 / 109
- Mișcările de protest pro-Raed Arafat din 2012 / 124
- Demonstrațiile împotriva proiectului minier de la Roșia Montană / 136
- Amplele mișcări de protest declanșate de incendiul de la clubul Colectiv / 140
- Manifestațiile publice împotriva OUG nr. 13/2017 / 146
- „Mitingul Diasporei” / 155

Capitolul III**ANALIZĂ COMPARATIVĂ A MIȘCĂRILOR DE PROTEST DIN
BULGARIA, ROMÂNIA ȘI UNGARIA (2012-2018) / 162**

Bulgaria / 163

România / 178

Ungaria / 193

Elemente de convergență între mișcările de protest din Bulgaria, România
și Ungaria / 209**Capitolul IV****MIȘCĂRILE RECENTE DE PROTEST DIN ROMÂNIA VĂZUTE
PRIN LENTILA PERSPECTIVEI CONSTRUCTIVISTE / 242**

Perspectiva constructivistă / 243

Emoțiile / 246

Cultura / 256

Teoria framing-ului / 261

Identitatea / 269

CONCLUZII / 278**ANEXE / 301****BIBLIOGRAFIE / 437**

INTRODUCERE

Scopul și obiectivele lucrării. Principalele întrebări și ipoteze de lucru

Prezenta lucrare urmărește să analizeze particularitățile culturii politice a tinerilor participanți la mișcările de protest care au avut loc în România, în perioada 2012-2018.

Conceptul de „cultură politică” reprezintă modul în care tinerii protestatari au înțeles și au interiorizat sistemul politic în ansamblu, precum și maniera în care acesta din urmă s-a reflectat în propriile lor cunoștințe și interpretări, sentimente și trăiri, aprecieri și opinii.

Prin „tineri” înțeleg categoria socio-demografică a persoanelor cu vârste cuprinse între 18 și 35 de ani, care au participat, în principal, la manifestațiile publice din perioada de referință.

Am ales să analizez perioada 2012-2018 întrucât în acest interval de timp s-a înregistrat o efervescență socială similară celei din anii 1990-1992, ce s-a manifestat prin predispoziția românilor și, în special, a tinerilor educați din marile orașe ale României de a participa la o multitudine de demonstrații îndreptate împotriva establishment-ului politic.

Scopul acestei lucrări este acela de a stabili dacă putem discuta despre evoluții în ceea ce privește tipologia culturii politice a tinerilor protestatari. Principala întrebare la care încercăm să răspundă prezenta lucrare este următoarea: „În ce măsură simpla participare a tinerilor la mișcările de protest ce au avut loc în marile orașe din România, în perioada 2012-2018, constituie un argument suficient de solid pentru a afirma că asistăm la deplasarea culturii politice a tinerilor demonstranți din tipologia mixtă parohial-dependentă spre cea dependent-participativă?” De aici rezultă, totodată, o întrebare de o importanță secundară la care voi încerca să identific un răspuns: „În ce măsură particularitățile culturii politice a tinerilor manifestanți pot fi aplicate întregii categorii socio-demografice a tinerilor din România, luând în considerare faptul că implicarea protestatară a constituit, în general, apanajul tinerilor educați din cele mai dezvoltate orașe, ce reprezentau, totodată, și importante centre universitare?”

La o privire superficială, participarea tinerilor la demonstrațiile din perioada de referință ar putea conduce, în mod eronat, la concluzia că, în România, a

existat un nivel ridicat de implicare civică și politică în rândul tinerilor. Realitatea este mult mai complexă. Participarea civică și politică nu se rezumă exclusiv la implicarea în manifestații publice, ci poate include, de asemenea, prezentarea la urne și exercitarea dreptului la vot, apartenența la un anumit partid politic și/sau participarea la diverse acțiuni organizate fie de partide, fie de organizații neguvernamentale și asociații cu profil civic, cultural, ecologist, sportiv, umanitar, religios etc.

În articolul intitulat sugestiv „Ce așteaptă Generația Peter Pan de la 2018?”, Radu Nicoară analizează comportamentul politic al tinerilor din România, pe care îi încadrează în generația „Millennials”, „Generația Y” sau „Generația Peter Pan” din cauza dorinței acestora de a rămâne copii cât mai mult timp și încercarea de a amâna procesul de maturizare ce ar trebui să intervină, în mod firesc, în parcursul unui individ, ulterior finalizării studiilor¹. Din această generație fac parte persoanele născute în perioada 1980-2000, care s-au bucurat de avantajele sistemului politic democratic după 1990 și au crescut odată cu dezvoltarea economiei de piață și implementarea tehnologiilor IT&C.

Potrivit sociologului Vasile Dîncu, tinerii din generația „Millennials” nu au o orientare politică bine definită, în contextul în care mulți se declară ca nefiind nici de stânga și nici de dreapta². Dihotomia stânga-dreapta și ideologiile politice par perimate, în contextul în care partidele se simt din ce în ce mai tentate să adopte un discurs de tip „catch-all”³, care să atragă un număr cât mai mare de potențiali votanți din toate categoriile sociale pentru a-și maximiza șansele de câștig electoral. Tinerii se arată tot mai nemulțumiți de partidele politice și de reprezentanții acestora și, în absența programelor fundamentate temeinic și/sau a candidaților cu un profil adecvat, renunță la practica votului înțeles ca responsabilitate cetățenească permanentă și, deci, nenegociabilă. În acest context, votul nu mai este o „datorie”, „o normă civică atașată contractului social”, ci un drept pe care reprezentanții generației „Millennials” aleg să și-l exercite numai atunci când consideră că miza alegerilor este una importantă. În caz contrar,

¹Radu Nicoară, „Ce așteaptă Generația Peter Pan de la 2018?”, *Sinteza – Revistă de cultură și gândire strategică*, publicat la data de 16 martie 2018, accesat la data de 20 august 2019, disponibil la adresa: <http://revistasinteza.ro/ce-asteapta-generatia-peter-pan-de-la-2018/>.

²Vasile Dîncu, Adriana Dîncu, „Millennials și politica. România – 2019”, *Sinteza – Revistă de cultură și gândire strategică*, publicat la data de 25 iulie 2019, accesat la data de 15 septembrie 2020, disponibil la adresa: <https://www.revistasinteza.ro/millennials-si-politica-romania2019>.

³Vasile Dîncu, *Politically incorrect. Scenarii pentru o Românie posibilă*, ediția a III-a, Editura Școala Ardeleană, Cluj-Napoca, 2017, p. 85.

tinerii își rezervă dreptul fie de a nu se prezenta la urne, fie de a opta pentru un vot de protest, simțindu-se complet detașați de datoriile tradiționale prevăzute în contractul unui bun cetățean cu statul. Asistăm, așadar, la o flexibilizare a raportului guvernaților cu sistemul politic în ansamblu, ce poate fi supus negocierii și, deci, schimbărilor neprevăzute. Inconsecvența în dinamica votului la tineri reiese din modul în care aceștia au ales să voteze la alegerile prezidențiale din 2014, când l-au preferat pe Klaus Iohannis în turul al II-lea, din maniera în care și-au exprimat opțiunile politice la alegerile generale din 2016 câștigate de Partidul Social Democrat (PSD), respectiv din preferințele politice care s-au îndreptat spre Partidul Național Liberal (PNL) și partidele noi, așa cum a fost Alianța 2020 USR-PLUS, la alegerile europarlamentare din 2019⁴.

Dacă, la nivel european, 35% dintre tinerii cu vârste cuprinse între 18 și 24 de ani își exercită dreptul de vot, în România, există o prezență la urne de numai 29% în rândul acestei categorii sociale⁵. Deși în general neimplicați în procesul de alegere a guvernanților, reprezentanții generației „Millennials” optează pentru o participare politică de tip neconvențional, prin contestarea legitimității instituțiilor democrației reprezentative și prin implicarea în acțiuni de protest. Astfel, protestul devine un comportament colectiv indispensabil în rândul tinerilor, a cărui importanță o depășește pe cea a votului. Tinerii preferă participarea directă la viața politică în fața opțiunii de a delega puterea, prin vot, unor reprezentanți în care nu au încredere și asupra cărora consideră că nu au, întotdeauna, pârghii de control. Astfel, ei își manifestă dorința de a rezolva problemele punctual și într-un interval de timp cât mai scurt, respingând contractul social sau un alt angajament pe termen lung constituit în baza unor principii rigide, universal valabile, ce nu pot fi schimbate în funcție de context. Prin angajarea în acte de nesupunere civică, tinerii își exercită „dreptul la inițiativă și creativitate”, respectiv nevoia de a avea o experiență personală cu politica înțeleasă ca „reconstrucție identitară”. „Protestez, deci #exist!” Totodată, prin implicarea în manifestații publice, reprezentanții generației „Millennials” se delimitează de masa votanților care optează pentru supunerea oarbă la normele impuse de sistemul politic și caută o modalitate de a

⁴Vasile Dîncu, Adriana Dîncu, „Millennials și politica. România – 2019”, *Sinteza – Revistă de cultură și gândire strategică*, publicat la data de 25 iulie 2019, accesat la data de 15 septembrie 2020, disponibil la adresa: <https://www.revistasinteza.ro/millennials-si-politica-romania2019>.

⁵Radu Nicoară, „Ce așteaptă Generația Peter Pan de la 2018?”, *Sinteza – Revistă de cultură și gândire strategică*, publicat la data de 16 martie 2018, accesat la data de 20 august 2019, disponibil la adresa: <http://revistasinteza.ro/ce-asteapta-generatia-peter-pan-de-la-2018/>.

se afirma ca actori politici distincți, independenți și creativi. Dominați de neîncredere în sistemul politic și în componentele acestuia – instituții, partide, lideri politici etc., tinerii înlocuiesc militantismul tradițional cu mobilizările punctuale în stradă, prin intermediul rețelelor de socializare, care au la bază apelul la emoții⁶.

Referitor la dimensiunea cognitivă a culturii politice, cineva ar putea fi tentat să creadă că tinerii din era digitală reprezintă categoria socială cea mai bine informată. Cu toate acestea, mai multe sondaje de opinie pe tema percepțiilor publice referitoare la politică, partide politice și teme de actualitate publică, realizate, prin telefon, de Institutul Român pentru Evaluare și Strategie (IRES), în anul 2019⁷, au scos la iveală faptul că „procentul tinerilor care au declarat că știu cine sunt președinții principalelor partide politice din România a fost, în mod constant, cel mai scăzut din rândul tuturor categoriilor de vârstă. Astfel, la acel moment, 68% [dintre tineri] au declarat că știu cine este președintele PSD (vs. 93% vârstnici și 83% total eșantion), 27% au cunoscut cine este președintele PNL (vs. 79% dintre vârstnici, 51% din total eșantion), 29% au știut cine este președintele ALDE (vs. 80% vârstnici, 53% total eșantion), 23% au cunoscut cine este președintele UDMR (vs. 67% vârstnici și 41% per total), doar 15% au știut cine este președintele USR (vs. 44% dintre vârstnici și 28% din total), o proporție similară cunoscând și cine este președintele PLUS – 14% (vs. 46% vârstnici și 27% din total), 18% au știut cine este președintele PMP (comparativ cu 56% vârstnici și 33% total), iar 16% au cunoscut numele președintelui Pro România (vs. 63% dintre vârstnici și 35% din total)”⁸. Totodată, numai o treime dintre reprezentanții generației „Millennials”, mai exact „29% dintre intervievații cu vârste cuprinse între 18 și 35 de ani au recunoscut că nu știu cine este președintele niciunui partid politic, în timp ce procentul celor care au susținut același lucru este de 5% în rândul vârstnicilor și de 15% la nivelul populației generale”⁹. Cum putem explica această descoperire neașteptată despre cunoștințele politice ale tinerilor, în pofida conectării facile la Internet, a accesului la multiple surse de informare și a utilizării

⁶Vasile Dîncu, Adriana Dîncu, „Millennials și politica. România – 2019”, *Sinteza – Revistă de cultură și gândire strategică*, publicat la data de 25 iulie 2019, accesat la data de 15 septembrie 2020, disponibil la adresa: <https://www.revistasinteza.ro/millennials-si-politica-romania2019>.

⁷fapt care asigură relevanța datelor pentru perioada de referință: 2012-2018.

⁸Vasile Dîncu, Adriana Dîncu, „Millennials și politica. România – 2019”, *Sinteza – Revistă de cultură și gândire strategică*, publicat la data de 25 iulie 2019, accesat la data de 15 septembrie 2020, disponibil la adresa: <https://www.revistasinteza.ro/millennials-si-politica-romania2019>.

⁹*Ibidem*.

frecvente a rețelelor sociale? Parțial printr-o lipsă de interes, parțial prin intermediul supraîncărcării informaționale la care sunt supuși tinerii în fiecare zi și care le afectează capacitatea de a filtra informațiile importante de cele mai puțin relevante.

În era social media, tinerii de astăzi se pot conecta oricând, în absența limitelor de timp și spațiu, cu ajutorul noilor tehnologii, la diverse subiecte prezente pe agenda publică. În pofida unei aparente transparențe ce însoțește accesul tinerilor la tot mai multă informație, în spatele bombardamentului informațional stă, de fapt, riscul de a nu mai putea ordona informațiile primite atât rațional, cât și afectiv, și, implicit, îngreunarea procesului de luare a unei decizii¹⁰.

Jurnaliștii își pierd menirea de a informa într-o manieră cât mai obiectivă audiența și, printr-o comunicare bazată pe criterii exclusiv de ordin cantitativ – conținut informațional cât mai bogat, rapiditate, nevoia de a răspunde așteptărilor publicului-țintă prin apelul la senzațional, caută să atingă „resorturile iraționale ale emoției”¹¹, cu un efect imediat în creșterea audienței. Pe de o parte, jurnaliștii nu mai au timp să verifice sursele, să analizeze și să prezinte informația într-un mod cât mai imparțial publicului. Pe de altă parte, publicul este grăbit să treacă peste orice detalii neinteresante și explicații plictisitoare, respectiv să sară direct la următoarea emoție. Odată cu pierderea capacităților de filtrare și de analiză critică a informațiilor, publicul începe să se remarce „printr-o gândire simplistă”¹² prin intermediul căreia construiește lumea exterioară cu ajutorul sunetelor și al imaginilor.

Vasile Dîncu subliniază câteva caracteristici importante ale Generației Y, denumită și Generația Facebook, relevante pentru formularea primei ipoteze de lucru a prezentei lucrări: „este dezamăgită, nu mai respectă vechile moduri de legitimare, se opune autorității de orice fel și pendulează între apatie și revoltă de stradă. Sociologic vorbind, se caracterizează printr-un angajament politic intermitent, o reacție emoțională de frustrare”¹³. Alte atribute ale Generației Y surprinse de același sociolog includ: diversitatea, neîncrederea atât în instituțiile statului, cât și în ceilalți indivizi, preferința pentru revoltă – ca soluție la insecuritate, respectiv pentru solidaritate punctuală în jurul unei emoții (în

¹⁰Vasile Dîncu, *Politically incorrect. Scenarii pentru o Românie posibilă*, p. 23.

¹¹*Ibidem*, p. 24.

¹²*Ibidem*.

¹³Vasile Dîncu, *Triburile. O patologie a politicii românești de la Revoluție la Generația Facebook*, Editura Școala Ardeleană, Cluj-Napoca, 2015, p. 13.

detrimentul contractului social clasic) – ca formă de manifestare și o nouă cultură politică, uneori cu accente anarhice¹⁴.

Politologul Dan Sultănescu a derulat o cercetare sociologică privind implicarea civică din România, inițial în perioada 2011-2012 și, ulterior, în 2016. Concluziile acestei cercetări confirmă ipoteza potrivit căreia asistăm la o creștere a nivelului de participare politică neconvențională, un indicator important fiind predispoziția românilor de a se implica în mișcări de protest. Coordonatorul cercetării sociologice a remarcat faptul că, deși a crescut intenția românilor de a participa la proteste politice, s-au înregistrat evoluții îngrijorătoare în ceea ce privește intoleranța și incapacitatea subiecților de a accepta puncte de vedere divergente. Fără a particulariza pe categoria tinerilor, românii rămân, așadar, intoleranți și neîncrezători în cei din jur, cu disponibilitate scăzută de asociere și implicare civică. În acest context, creșterea participării politice prin implicarea în manifestații publice, fără o dezvoltare a încrederii între indivizi și a componentei civice nu poate decât să confirme încă o dată criza actuală a democrației reprezentative¹⁵.

Pornind de la aceste observații preliminare, putem încadra cultura politică a tinerilor protestatari în tipologia mixtă dependent-participativă, urmând ca parcurgerea bibliografiei de specialitate, analiza comparativă a mișcărilor de protest din România anilor 2012-2018 cu cele din alte țări apropiate din punct de vedere geografic, precum și cu alte manifestații publice care au avut loc în țara noastră, după 1989, interviurile cu activiști și lideri informali atât ai mișcărilor de protest din perioada de referință, cât și ai demonstrațiilor îndreptate împotriva restricțiilor introduse ca urmare a pandemiei de Covid-19, cu sociologi, politologi și reprezentanți ai Ministerului Afacerilor Interne să confirme sau să infirme, parțial sau total, această ipoteză de lucru.

În context, menționez că, în formularea ipotezei de lucru, am luat în considerare exclusiv categoria tinerilor participanți la mișcările de protest din perioada 2012-2018 și nu întreaga categorie socio-demografică a tinerilor români, fiind cunoscut și acceptat faptul că implicarea protestatară a constituit, în general, apanajul tinerilor educați din cele mai dezvoltate orașe din România, care reprezentau, totodată, și importante centre universitare.

¹⁴*Ibidem*, pp. 15-16.

¹⁵Dan Sultănescu, „Cultura participativă în România. Evoluții după 4 ani”, în *Revista Polis, Alegeri 2016. Valorile occidentale și crizele*, vol. V, nr. 1 (15), Institutul European, Iași, decembrie 2016-februarie 2017, pp. 101-114.

Sociologul Cătălin Augustin Stoica consideră că manifestațiile publice care au avut loc în Piața Universității, în anul 2012, pot fi încadrate în categoria comportamentelor colective și a sub-tipului mișcărilor de protest, prin diversitatea socială a participanților la demonstrații, caracterul eterogen și uneori contradictoriu al revendicărilor, specificul dinamic și spontan al protestelor, absența liderilor formali și gradul relativ scăzut de organizare¹⁶. În opinia mea, și celelalte manifestații publice care au avut loc în România, în 2013, 2015, 2017 și 2018, pot fi încadrate în aceeași categorie: comportamente colective, respectiv în același sub-tip: mișcări de protest.

Dincolo de încadrarea teoretică a demonstrațiilor din perioada de referință în categoria comportamentelor colective și a sub-tipului mișcărilor de protest, *prezenta lucrare își propune să identifice resorturile din spatele actelor de nesupunere civică la care au recurs tinerii din România prin decizia de a se implica activ în manifestații publice. În acest sens, a doua întrebare de o importanță secundară la care îmi propun să răspund este următoarea: „În ce măsură perspectiva constructivistă poate constitui o paradigmă validă de interpretare a mișcărilor de protest care au avut loc în România, în perioada 2012-2018? Prin apelul la emoții, elemente de ordin cultural, teoria framing-ului și construirea unei identități distincte, această abordare teoretică poate să ofere o explicație plauzibilă pentru schimbările care au avut loc la nivelul comportamentului tinerilor, mai exact pentru transformarea acestora din spectatori pasivi la viața publică în membri activi ai unei minorități «estetice»¹⁷ ce a urmărit reformarea clasei politice?”*

Sociologul Vasile Dîncu este de părere că atitudinile politice ale tinerilor sunt „marcate de valori postmaterialiste sau de valori universaliste sau globaliste”¹⁸, aceștia reușind să coaguleze acea *minoritate care și-a asumat rolul imperios de „estetizare” a politicii actuale*¹⁹. Dacă manifestațiile publice din

¹⁶Cătălin Augustin Stoica, „Fațetele multiple ale nemulțumirii populare: o schiță sociologică a protestelor în Piața Universității din ianuarie 2012”, în Vintilă Mihăilescu, Cătălin Augustin Stoica (coord.), *Iarna vrajbei noastre: protestele din România, ianuarie-februarie 2012*, Editura Paideia, București, 2012, p. 23.

¹⁷Vasile Dîncu, „Protestez, deci #exist”, *Sinteza – Revistă de cultură și gândire strategică*, nr. 38, martie-aprilie 2017, p. 11.

¹⁸Vasile Dîncu, Adriana Dîncu, „Millennials și politica. România – 2019”, *Sinteza – Revistă de cultură și gândire strategică*, publicat la data de 25 iulie 2019, accesat la data de 15 septembrie 2020, disponibil la adresa: <https://www.revistasinteza.ro/millennials-si-politica-romania2019>.

¹⁹*Ibidem*.

anul 1989 au avut la bază privațiuni de ordin material, în cazul mișcărilor de protest din anul 2017 putem discuta despre „o cauză postmaterială, simbolic axiologică”²⁰. Tinerii demonstrați au cerut politicienilor transparentizarea actului de guvernare și respectarea principiilor integrității în exercitarea atribuțiilor pentru care au fost aleși. Totodată, reprezentanții Generației Facebook au solicitat guvernanților recunoașterea comunității de manifestați ca individualitate distinctă, care își organizează viața după alte valori decât cele acceptate de majoritatea tăcută și orientată în direcția satisfacerii unor nevoi de natură materială. În opinia lui Vasile Dîncu, protestatarii din România secolului XXI nu se mai remarcă prin violență fizică, ci prin tinerețe, limbaj creativ, sacrificiu de sine și o gândire diferită în raport cu „masele fără dinți”²¹.

Tinerii din era social media „fac parte din ceea ce [sociologul francez Michel] Maffesoli a numit magistral triburile postmoderne, unde oamenii se simt legați prin *partajarea de emoții și afecte*”²². În contextul unei neîncrederi generalizate în instituțiile politice și în reprezentanții acestora, tinerii, cuprinși de neliniște și singurătate, caută puncte de stabilitate provizorii, sub forma unor relații incerte și superficiale cu „prieteni” de pe Facebook²³.

Potrivit lui Vasile Dîncu, manifestații formează un *public solidarizat în jurul unei emoții*, iar pentru public punctul de legătură este înțelegerea în aceeași termeni a unei probleme de interes general. Rețeta protestelor în stradă „seamănă extrem de mult, ca alcătuire, cu o «furtună perfectă» – o combinație rar întâlnită de circumstanțe ce generează un declin al trecerii indivizilor de la planul emoțional cognitiv la cel acțional”²⁴.

În opinia sociologului și antropologului francez Pierre Bourdieu, manifestațiile publice pot fi înțelese și ca „*rituri de instituire*”²⁵ care au ca scop diferențierea tinerilor protestatari de „majoritățile tăcute și mulțimile dresate prin

²⁰Dan Jurcan, „Protest în era digitală”, *Sinteza – Revistă de cultură și gândire strategică*, nr. 38, martie-aprilie 2017, p. 52.

²¹Vasile Dîncu, „Protestez, deci #exist”, *op. cit.*, p. 11.

²²Vasile Dîncu, *Mitologii, fantasme și idolatrie*, Editura Rao, București, 2011, p. 15.

²³*Ibidem*.

²⁴Vasile Dîncu, „Tăcerea și zgomotul Piețelor. Ce este la fel și ce s-a schimbat în spațiile de confluență socială?”, *Sinteza – Revistă de cultură și gândire strategică*, nr. 1, decembrie 2013-ianuarie 2014, p. 13.

²⁵Pierre Bourdieu, „Les rites d’institution”, *Ce que parler veut dire: L’économie des échanges linguistiques*, Edition Fayard, Paris, 1982, pp. 121-134.